
GJALLARHORNET

Utges av

Svenska Arkeologiska Samfundet

Årgång 41. Nr. 1. 2022.

Vårnumret av Gjallarhornet är äntligen här!

När förra numret av Gjallarhornet utkom var vi mitt i en pandemi och få hade nog gissat att vi skulle leva i en tid med ännu mer paralleller till det tidiga 1900-talet när det här numret kom ut. Att vi skulle inkludera ett upprop om ekonomisk insamling för att rädda Ukrainas kulturarv undan en rysk invasion låg i alla fall inte högt på vår lista av potentiellt material. Många av oss är nog bekanta med Fedir Androshchuk som länge jobbat i Sverige men nu är museichef på Nationalmuseet för Ukrainas historia i Kiev.

I detta nummer följer vi på temat vi tog upp i förra, nämligen skogslämningar. Framförallt genom två längre inlägg, en summering av Skogen och framtiden – en SKÅNK-konferens skriven av Roger Nyqvist och Catrin Sandberg. Gällande konferensen kan också undertecknad (Jhonny) bidra med intrycket att huvuddelen av diskussionen kring kultur- och fornlämningar i skogsmark fortfarande rör sig kring kolbottnar och röjningsrösen, samt verkar sakna det större tidsdjupet. Såväl i Norrland som i Småland ligger gravar, boplatser och centralplatser också i skogen i stor utsträckning, så där finns ett tydligt arbete att göra för att utvidga den diskussionen.

Från samma konferens presenterar sedan Frida Palmbo en granskning av inventeringsprojektet Nordarkeologi i Norrbotten som startade 1969. Vi får i detta nummer även lite information om GRASCA, forskarskolan i uppdragsarkeologi vid Linnéuniversitetet, skriven av Mikael Eboskog, en bokresension av Nils Ringsteds *På spaning efter Brommas historia*, information om invigningen av Södra Råda rekonstruerade träkyrka där det medeltida originalet tragiskt brändes ned 2001, ett call for papers till Bottnisk kontakt XXI, Maritimhistorisk konferens 8–9 oktober, och till sist även kallelsen till årets årsmöte där Kerstin Lidén kommer hålla en föreläsning om GLAS - Glaciärarkeologi i Sápmi. Sedan kallelsen skickades ut har det uppmärksammats att det stod fel veckodag, men rätt datum, för mötet. Här står rätt dag, onsdag den 18 maj.

Till sist vill redaktionen uppmana alla att komma med förslag på vad ni vill läsa i Gjallarhornet, men också att själva skriva material eller tipsa andra om att skriva. Förhoppningsvis kan vi också prata lite om Gjallarhornet på årsmötet.

Bästa hälsningar!

Jhonny Therus & Per Nilsson

info@arkeologiskasamfundet.se

P.S Ni kommer väl ihåg att följa Samfundet på Facebook och Twitter?

Innehållsförteckning

- 3 *Mikael Eboskog, Bohusläns museum*
Uppdragsarkeologiska möjligheter, GRASCA
- 5 *Roger Nyqvist, Lst Halland & Catrin Sandberg, Skogsstyrelsen*
En summering av Skogen och framtiden – en SKÅNK-konferens
- 14 *Frida Palmbo, Norrbottens museum*
Granskning av Nordarkeologi i Norrbotten
- 20 *Anmälan av Jutta Waller*
Nils Ringsteds På spaning efter Brommas historia
- 22 *Anmälan av Jhonny Therus*
Invigning av Södra Råda rekonstruerade träkyrka
- 24 *CALL FOR PAPERS*
Bottnisk kontakt XXI. Maritimhistorisk konferens 8–9 oktober
- 25 Ekonomisk insamling för att rädda Ukrainas kulturarv
- 26 *Årets årsmötesföreläsning*
Kerstin Lidén. GLAS - Glaciärarkeologi i Sápmi
- 27 Kallelse Årsmöte Svenska arkeologiska samfundet

GJALLARHORNET utges av Svenska Arkeologiska Samfundet

Redaktörer:

Per Nilsson, per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se

Jhonny Therus, jhonny.therus@kalmarlansmuseum.se

Uppdragsarkeologiska möjligheter, GRASCA

Av Mikael Eboskog, Bohusläns museum

GRASCA är en företagsforskarskola för svensk uppdragsarkeologi vid Linnéuniversitetet.

Forskarskolan har nu kommit in på sitt sjunde år och många intressanta aspekter har kommit ut av detta samarbete och forskning, presenterade i de sju individuella licentiatuppsatserna och två avhandlingarna som hittills lagts fram.

Del i detta arbete är också att vilja förändra och utveckla synen på arkeologi och dess samhällsuppdrag. GRASCA har därför publicerat en forskningsartikel som pekar ut riktningar för hur svensk uppdragsarkeologi kan stärka möjligheterna att på nya sätt adressera angelägna framtidsfrågor. Artikeln heter "Uppdragsarkeologiska möjligheter – Nya sätt att tänka om en samtidsverksamhet i en framtidsbransch" och är publicerad i tidskriften *in Situ Archaeologica* (November 2021).

Arkeologin som en del av kulturmiljövården genererar genom uppdrag ny kunskap, nya värden som ger mening i en mängd sammanhang och då också påverkar framtiden. En del görs idag men det finns en stor potential till att utveckla det som kommer ur uppdragsarkeologin i fler sammanhang, i större omfattning vilket det arbete GRASCA genom doktoranderna har gjort. I artikeln lyft några exempel upp på sådana potentialer. Medverka till en god social livsmiljö, till ett socialt hållbart och inkluderande samhälle, vara med och utveckla besöksnäringen, vara delaktig i skolans arbete, minnesträning för personer med förvärvad hjärnskada är exempel som tas upp.

Exemplen visar på att i samverkan med t ex kommunala planerare kan resultat ur uppdragsarkeologin bidra till att skapa framtida trygga, attraktiva och inkluderande boendemiljöer lik-

som hur kulturarv kan användas som ett av många redskap för att bygga ett socialt hållbart och inkluderande samhälle. Att ta fram utbildningsmaterial tillsammans med skolans pedagoger, anpassat till skolans behov eller hur arkeologiskt praktiska arbete kan användas i nya sammanhang såsom minnesträning. Men också inom besöksnäringen utveckla och stärka sektor på ett långsiktigt och hållbart sätt.

Doktorsavhandlingar inom GRASCA

Fredrik Gunnarsson. 2022. *Det digitala uppdraget: Om uppdragsarkeologins möjligheter att skapa relevant kunskap i ett digitalt samhälle.*

Clara Alfsdotter. 2021. *The Corporeality of Death: Bioarchaeological, Taphonomic, and Forensic Anthropological Studies of Human Remains.*

Lic-uppsatser inom GRASCA

Fredrik Gunnarsson. 2018. *Archaeological Challenges, Digital Possibilities: Digital Knowledge Development and Communication in Contract Archaeology.*

Clara Alfsdotter. 2018. *Bad Death at Sandby borg: A Bioarchaeological Analysis of Inter-group Violence and Postmortem Agency of Unburied Corpses.*

Ulrika Söderström. 2018. *Contract Archaeology and Sustainable Development: Between Policy and Practice.*

Delia Ní Chíobháin Enqvist. 2018. *Digital Maritime Sights: Digital visual documentation and communication in Scandinavian contract maritime archaeology.*

Vivian Smits. 2019. *Att skapa ett kulturarv.*

Ivonne Dutra Leivas. 2020. *Stadsarkeologi, Förmedling och Skolan: Bortom historieämnets horisont.*

Charina Knutson. 2021. *Conducting Archaeology in Swedish Sápmi: Policies, Implementations and Challenges in a Postcolonial Context.*

Mer information om GRASCA och publikationerna finns här: <https://lnu.se/forskning/forskarutbildning/arkeologi/grasca/>

Linnéuniversitetet

Stiftelsen
Kulturmiljövård

KK-stiftelsen

I GRASCA-samarbetet ingår idag Linnéuniversitetet, Stiftelsen Kulturmiljövård, Kalmar läns museum, Bohusläns museum, Förvaltningen för kulturutveckling VGR - Studio Västsvensk Konservering, Jamtli och KK-stiftelsen.

År 2017 besökte GRASCA-doktoranderna Århus universitet. Här presenterade de sina ämnen för forskare och doktorander.

En summering av *Skogen och framtiden* – en SKÅNK-konferens

*Av Roger Nyqvist, Lst Halland
& Catrin Sandberg, Skogsstyrelsen*

SKÅNK 5 till 7 april 2022 i Kalmar

Detta är en summering av årets SKÅNK konferens, den tredje sedan starten 2017.

Denna gång deltog ungefär 130 personer från bla. myndigheter, arkeologiska aktörer, skogsbruket, skogsägare och forskare. Det hölls uppåt 30 föredrag, majoriteten inne i Linnéuniversitetets lokaler, men även en del i fält. För de som inte känner till denna konferensserie, så ska förkortningen SKÅNK uttydas som ”Skogen, en mångfald av natur- och kulturarv” och konferenserna anordnas vartannat år. I starten var det ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna, Skogsstyrelsen och universiteten i Karlstad och Uppsala. I år var även Linnéuniversitetet deltagande part i anordnandet.

Konferensen hölls i Kalmar i lokalerna på det nybyggda universitetet. Föredragen och aktiviteterna var uppdelade i ett antal mindre tematiska delar och det var även en dag med fältextursion.

Tisdag 5 april – konferensdag 1

Inleddes med tal av Bodil Petersson, prodekan vid fakulteten för konst och humaniora på Linnéuniversitetet, och landshövding Peter Sandwall, samt avdelningschef Marja-Leena Pilvesmaa, Riksantikvarieämbetet, och Skogsstyrelsens generaldirektör Herman Sundqvist (båda via länk). De uttryckte glädje över att kon-

ferensen kunde ske i det nya universitetet, konferensens dialogmöjligheter mellan olika intressegrupper, skogens olika aspekter vad gäller både upplevelser och värde. Många underströk vikten av dialog kring det vi kallar kulturmiljöer i skogen och hur dessa skall kunna brukas hållbart.

Pass 1 Inledning

Första passets två föredrag lyfte fram dels hur skogen betraktats historiskt dels hur den kan brukas idag. Erland Mårald, professor i idé- och lärdoms historia vid Umeå universitet behandlade synen på skogen ur ett historiskt perspektiv i föredraget ”*Den samhällseliga skogen då, nu och i framtiden*”. Framför allt lyfte han upp att begreppet hållbart brukande har använts under lång tid, men med olika betydelser. Begreppet hållbart brukande ifrågasätts all mer utifrån de egna behoven kontra de allmänna behoven. Han påpekade att idag finns det fler mål (”målinflation och implementeringsunderskott”) än någonsin tidigare, är detta vettigt? Samtidigt håller man på att mäta och värdera skogens innehåll, till vilken nytta? Det blir därmed många experter och mål som riskerar skapa konfliktytor mellan de olika intressegrupperna och brukaren. Skogen finns där ute och inte i våra datorer. Skogen är både natur- och samhällshistoria med rötter.

Leif Öster höll nästa föredrag ”*Skogsägaren*

och kulturhistorien” vilket lyfte fram behovet av bättre kunskap kring kulturlämningarna. Han framförde att det borde vara självklart med inventeringar av kulturmiljöer i samband med planläggningen av skogsbruksåtgärder. Han underströk att det behövs en mer utvecklad och fördjupad skogsskötselplan, då ”frihet under ansvar” också innebär att ha kunskap om det man äger och brukar. Som skogsägare och entreprenör inom natur-/ kulturturism i södra Dalarna ser Leif bara stora vinster i förvaltningen av kulturmiljöerna i skogen. Han menar att det borde finnas acceptans för kostnader kopplande till bevarandet men även för kunskapsuppbyggande. Kulturmiljöfrågan borde få en större budget, rätt att ta större plats och lagstiftningen tillämpas i större omfattning. Välskötta kulturlämningar kan bidra till skapandet av en levande landsbygd och är en möjlig turismnäring. Men för att för enkla för brukaren borde det finnas ”en dörr in” i myndighetssverige.

Pass 2 – Hur ska kulturarvet i skogen brukas framöver?

I detta block diskuterade Anders Wästfelt, från Stockholms universitet, hur man sett på allmänningar över tid i föredraget *”Att hävda skogens tid: en triangulerande humanvetenskaplig studie av omstridda allmänningar”*. Vegetationsskillnader kan spåras till olika brukning eller ägande av marken, synligt i olika typer av digitala underlag. Anders lyfte även begreppsproblematiken kring tidsaspekter. Vad är en urskog? Enligt vem? På plats i skogen kan tidsaspekten bli synliggjord genom exemplet med det hamlade trädet mitt i granplanteringen.

I nästa föredrag *”Skogsskötsel som kulturarv: Hur ser Stensjö bys utmark ut 2070?”* lyfte Magnus Wadstein Skogsstyrelsen, Mats Widgren Vitterhetsakademin och Liselotte Källström Länsstyrelsen Kalmar län frågor som uppkommit under arbetet med Stensjö kulturresevat och skötseln av dess gamla utmark. Detta är

det första egentliga försöket att återskapa utmarkens utseende och dess brukande. I de flesta andra kulturresevat är strävan oftast att återskapa inägomarkerna. Syftet med projektet i Stensjö by är bland annat att försöka återskapa en 1800-tals skog där det nu står/stått en modern produktionsskog. Man kommer testa olika skogsbruksstrategier och metoder såsom hyggesfritt men även se om man kan spara visst kvalitetsvirke. Några fler åtgärder är återinförande av bete, ändra trädslagsfördelningen och få till en luckigare samt glesare skog. De lyfte att ett av de stora problemen är hur ska man veta att det är rätt val då effekterna syns först om ett 70-tal år!

I samma pass berättade Eva Gustavsson och Freja Frölander från Hantverkslaboratoriet Göteborgs universitet om projektet *”Historiskt skogsbruk i tradition och rekonstruktion – överföring av hantverksskunskap”*. I detta projekt försöker man använda sig av film och foton för att förmedla och dokumentera information som man samlar in gällande hantverksskunskap. En del av de problem som kan uppstå då man försöker dokumentera en kunskap togs upp. Det kan till exempel vara svårt att veta vilken ”typ” av information som informanterna lämnar. Är det barndomsminnen eller är det hantverksskunskap från egen upplevelse och verksamhet? I föredraget visades en del korta filmade intervjuer in som exempel på detta. En stor arbetsintensiv del är att försöka följa med i intervjupersonernas sätt att berätta och hoppa mellan ämnen. En fråga som framfördes var varför bara männens minne som dokumenterats, kvinnorna var väl också del av brukandet och hantverksskunskapen? Det framgick i informanternas sätt att minnas att en viss skillnad i värderingen av arbetsuppgifter och kunskap fanns. Detta var något som förhoppningsvis skulle tas i åtanke i nästa projekt.

I det påföljande föredraget *”Re-innovation i skogen – Behovet av virke och tjära för hållbar förvaltning av kulturmiljöer”* av Linda Lindblad

även hon från Hantverkslaboratoriet Göteborgs universitet lyftes problemen med bristen på rätt typ av material för att kunna reparera och underhålla de kulturmiljöer som finns. I detta föredrag betonades även behovet av långsiktighet vad gäller vilka behov som finns och vilka möjliga produktionssystem som kan skapas för att täcka detta behov. Det finns en marknad för högkvalitativt virke, eftersom behovet kommer att vara mer eller mindre stabilt, alla byggnader behöver restaureras på sikt. Till exempel visades att man idag måste importera tjäran som behövs för underhåll av Svenska kyrkans kulturhistoriska byggnader istället för svenskproducerad tjära. I en del av projektet vill man därför försöka utveckla en ny typ av tjärbränningsanläggning.

Jonas Hedin från naturvårdsverket var näst ut i raden av talare och berättade om *"En nationell strategi för natur och kulturvårdande skötsel för skogar som förvaltas med naturvårdsmål"*. Avgränsningen i sammanhanget var att det endast gällde de fall där kulturmiljöer rymdes inom ramen för naturvårdande skötsel (skötsel av det biologiska kulturarvet) och gick således inte in på skötseln av lämningarna i sig. Hänsyn kunde dock tas till lämningar om den naturvårdande skötseln påverkar dem. Projektet skall bidra till genomförandet av de regionala handlingsplanerna för grön infrastruktur, åtaganden och genomföranden i art och habitatdirektivet (EU) och komplettera strategin för formellt skydd av skog. Man har arbetat för att kulturmiljöerna skall finnas med i hela processen och att naturvårdare skall få en kunskapshöjning om kulturmiljöer. Tvärsektoriell samverkan, planering i landskapsperspektiv och guider/checklistor var andra saker som omnämndes som viktiga. Jonas hade också ett boktips "skogsbeten och bonde-skogar: historia, ekologi, natur och kulturmiljö-vård".

Föredraget *"Om skogsbetet"* utgick och ersattes av AnnKristin Unander Skogsstyrelsen som gav ett "spontanföredrag" kring tillståndet för

kulturlämningar i skogen. Detta genom att presentera resultaten från Skogsstyrelsens Hänsynsuppföljning kulturmiljö 2021. I denna redovisning kunde man konstatera att det blivit lite bättre ur vissa aspekter, men lite sämre ur andra. Dessvärre verkar skogsbrukets åtgärder fortsatt skada kulturlämningar, trots alla de insatser som har gjorts. Värt att påpeka är att uppföljningen endast görs på registrerade lämningar och varje år lottas 500 objekt (=en avverkning) ut. I föredraget visades skadebildens förändring under årens lopp och regionerna har och haft ganska olika skadenivåer. Bäst är Svealand över tid medan Norrland och Götaland pendlar lite över samma tidsavsnitt. Ser man till hela landet skadades/grovt skadades 13 % av de kända lämningarna vid föryngringsavverkning (Södra och Norra Norrland och Götaland 16%, Svealand 7%). AnnKristin påpekade att kulturstubbar och information om lämningarna innebär lägre skadebild!

Pass 3 – Hur har kulturarvssektorn fångat utvecklingen på det digitala området?

Under denna session presenterades ett antal projekt som framför allt syftade till att öka användningen av Artificiell Intelligens (AI) som stöd att finna vissa typer av kulturlämningar i dagens skogsmark.

Först ut var Åsa Ström, Södra, Ruslan Abudin och Ludvig Papmehl Dufay, Linnéuniversitetet eftersom Melda Kucukdemirci inte kunde komma. Åsa, Ruslan och Ludvig presenterade deras projekt om AI under rubriken *"Digitized ancient remains detection"*. Förutom själva arbetet med AI så syftar projektet även till att skapa nätverk inom denna typ av forskning. De berättade vidare om två testområden i Kronobergs län (Attsjö och Åsnen) där AI modellen "tränas" med utgångspunkt i laserdata att hitta kolbottnar, vilka kontrollerats i fält för att se om de stämmer. I dagsläget arbetar man mycket

med utbildning, samverkan och uppföljning. I framtidens skogsmaskiner hoppas man med AI's hjälp kunna arbeta med ett mer fullständigt register i maskindatorn. Projektet ingår även som ett led i skogsbrukets idé om självkörande maskiner i skogen. De fann det troligt att tekniken skulle kunna öka möjligheterna att effektivisera fornminnesinventering och samrådshantering.

Erik Willen, Skogforsk och Karl-Johan Lindholm, Uppsala universitet fortsatte på denna forsknings tråd i föredraget *"Laserskannad höjddata och AI: ett forsknings- och utvecklingsprojekt"*. I princip är även detta ett projekt som avser att identifiera de strukturer som AI kan hantera utifrån den tolkade höjddatabilden. Man belyste även här behovet av att utbyta erfarenheter i denna typ av inläring. Det fanns tankar om att det kanske skulle gå bättre att arbeta utifrån rådata i stället. I projektet funderar man

på om man skulle även bruka flera olika typer av LIDAR/Laserscanning, för att få en bättre träffbild. De listade även lämningar i Riksantikvarieämbetets lämningstypslista som eventuellt skulle fungera att "se" i testerna. Försöksområden var i Åsnen och Sveg.

Niko Anttiroiko från Museiverket (Finland), tog i föredraget *"LIDARK och automatisk identifiering av kulturarvsobjekt på skogsområden i Finland"* upp frågan att man riskerar att skapa ett icke kvalitetssäkrat massmaterial. I deras arbete kommer man eventuellt att få fram upp emot 100-200 000 lämningar. Det kommer att vara i princip omöjligt att hinna kontrollera detta material. Hur kommer detta påverka handläggningen och nyttjandet? Det skulle innebära att vissa förvaltningsprocesser skulle behöva bli mycket effektivare.

Tappra fältföreläsare bland AI-punkter och verkligheten i snöoväder. Foto: Roger Nyqvist.

Postersession

Emma Svensson, presenterade sitt arbete *"Okända kulturlämningar i skogsmark"*, en fallstudie som rörde prediktionsmodellering av okända fångstgropar. Ellen Ivarsson visade på sitt arbete om *"Human fire Utilisation"*, Petter I Larssons handlade om *"Continuous presence: A historical Ecology of Ängesviken, Jämtland"* och Saga Källgrens om *"Fäbodrar som produktionscentra"*. Alla var arkeologistudenter från Uppsala Universitet. Även Skogsstyrelsen hade en poster *"Kan AI hitta kulturlämningar?"*.

Som avslutning på denna intensiva första dag, hölls middag på Linnéuniversitetet med fortsatta diskussioner och samtal.

Onsdag 6 april, Fältekursioner

Alternativ 1 - Attsjö och Granhult i Kronobergs län

Deltagarna som valt detta alternativ fick besöka två områden med olika diskussioner som bas för de vandringar som företogs på plats. Granhultsområdets vandring började vid den gamla kyrkan med föredrag kring bygdernas historia och skogsmarkens betydelse för trakten. Därefter fick deltagarna vandra genom ett röjningsröseområde och se på olika typer av markberedningstekniker. Här var diskussionen koncentrerad till de hur de olika markberedningssätten påverkar lämningen och detta jämfördes även med en yta som inte var markberedd. Deltagarna vandrade i mindre grupper och diskuterades de spår av skogsbruket som deltagarna kunde iakttä. En kortare genomgång om markberedning och planteringspunkter gav också. Ett kraftigt snöfall påverkade synbarheten på lämningarna. Det andra besöksmålet var ett hygge och dess närområde i Attsjö där man hade testat AI förmåga att i höjddatat kunna identifiera kulturlämningar i form av kolbottnar. Deltagarna fick se både "rätt" och "fel" i AI träffbild. Diskuss-

ionen på platsen som rörde både den relativt låga träffnivån, "fullträffarna" och om man inte snarare skulle använda sig av "rådatat" för att slippa att maskinen tolkade en tolkad bild. Konstateras kunde även att det intill kolbotten även fanns kolarkoja och att AI inte kommer kunna fånga in allt men en del. I detta fall var ju testdatat just på kolbottnar och inte husgrunder/kojgrunder.

Alternativ 2 - Kulturresevatet Stensjö by i Kalmar län

De deltagare som åkt till detta utflyktsmål fick åka till Stensjö by och där man rörde sig framför allt i byns utmark. I denna del av fastighet diskuterades och redovisades de olika restaureeringsinsatserna som pågår. Syftet med åtgärderna är att återskapa brukad utmark med likheter med utmarken kring 1900. Man vill även diskutera hantverkskunskap och landskapsvård, utifrån det historiska perspektivet.

Fältdagen avslutade med en mycket trevlig och underhållande middag på Kalmar slott.

Torsdag 7 april

Pass 4 – Hur kan skogsbruks- och kulturarvssektorn samarbeta för ett framgångsrikt hållbarhetsarbete? / Hur ska kulturarvet i skogen brukas framöver?

Rikard Jakobsson, Linnéuniversitetet presenterade I sitt föredrag *"Stakeholder perceptions, management and impacts of forestry conflicts in southern Sweden"*, problematiska aspekter på ägande och rättigheter ur konfliktperspektiv. En del av de forskningsfrågor han lyft fram är ur "upplevelseperspektiv", som till exempel "Vad upplever skogsägare och andra som driver konflikterna och vem är inblandad?". Det finns många intressen som skall samsas kring skogen.

Markberedningsspår bland röjningsrösen och kulturstubbar. Foto: Roger Nyqvist.

Ideella organisationer vill skydda arter, Myndigheter arbetar för miljömål och lagefterlevnad, Skogsbolag vill köpa virke och markägaren vill ta ansvar och sköta sin skog utifrån sina premisser. De olika perspektiven gör att det uppstår konflikter. För att lösa dessa finns verktyg som: information, utbildning, mötesarenor, rutiner och bemötande. Några av slutsatserna var att dagens skogliga konflikter handlar mer om kulturella och politiska dimensioner.

Babs Stuiver, hållbarhetsansvarig på Sveaskog menade i sitt föredrag *”Planering och avverkning kring forn- och kulturlämningar; möjligheter och utmaningar”* att Sveaskog hade kulturmiljön med i sin planering och att hanteringen hade underlättats av den digitala tekniken. Hon inledde med att presentera Sveaskog i lite

siffror såsom att de har 6,9 miljarder kronor i nettoomsättning, 825 medarbetare, 1600 heltidsanställda entreprenörer och att 14% av Sveriges skogsmark ägs av Sveaskog. Hon berättade sedan om att det finns kulturlämningar, så görs förberedelser först på kontoret i flera steg och arbetsordern som skrivs är mer detaljerad än avverkningsanmälan. Varje trakt besöks av områdesansvariga innan varje åtgärd. De har ingen egen kulturmiljökompetens och det är egna personalen som utför markering av lämningar. Hon konstaterade att kulturstubbar är en bra signal, där det är möjligt att använda passande träd. En av de stora utmaningarna är dock att kommunikationen och informationen finns med hela vägen.

Roger Nyqvist, Länsstyrelsen Halland/Västra Götaland presenterade i föredraget *"Tiden som fängelse – ett föredrag om en väg till frigivning eller åtminstone villkorlig frigivning av kulturmiljöer i skogen"* sina erfarenheter utifrån ett projekt kring utbildning av markägare och skogsbrukets aktörer. Han menade att tiden är ett problem, eftersom de som utför avverkningsåtgärderna ska ta beslut inom ett mycket snävt tidsperspektiv (48 sekunder). Skogsbruket har haft samma problem med hänsynen under minst 10 år, trots utbildningsinsatser. Roger ansåg att det som krävs, är tydligare traktordirektiv (styrdokument för ytan som ska avverkas) och mer utvecklade och fördjupade skogsskötselplaner. Tanken är att använda skogsskötselplanen som bas för att bygga upp en "fastighets historiebok" dels från tillgängliga register dels från hembygdsföreningars och egna inventeringar.

Frida Palmbo, Norrbottens museum höll ett intressant föredrag *"Granskning av Nordarkeologi – förebyggande kulturmiljöarbete innan planerade skogsbruksåtgärder"*. Detta redovisas i en separat artikel, se sid 14.

Kristina Jonsson, Stiftelsen Jamtli och Karl-Johan Lindholm, Uppsala universitet kom i sitt föredrag *"Kurs i systematisk fornminnesinventering"* att beröra ett problem som branschen har varit medveten om de senaste åren, nämligen inventeringskompetensen. I detta projekt skapas både en teoretisk ram kring inventeringsprocessen och en praktisk del med inventeringsutbildning om 7,5 hp. Man skapar även en fälthandbok, som kommer finnas tillgänglig även för andra, med ett digert innehåll med allt från inventeringshistorik, förberedelser, fältarbete till litteraturtips.

Gert Hougaard Rasmussen, Naturstyrelsen och Marie Walther, Slots- og Kulturstyrelsen presenterade hur man arbetar i Danmark kring skyddet av lämningar i samband med kravet på ökat betesdrift i sitt föredrag *"Beskyttelse af for-*

tidsminder i græsningsskov". I en del fall handlade det om hur man stängslar för att inte skapa avskärmningar som påverkar upplevelsen och tillgängligheten. Konstateras att det i Danmark finns lite drygt 34 500 registrerade fornminnen, 16 080 ligger i skogsmark (=15% av Danmarks yta) = 46% av alla Danmarks fornminnen ligger på totalt 15% av Danmarks yta!

Pass 5 – Aktuell forskning

Sara Williamsson, Lunds universitet presenterade sitt nystartade forskningsprojekt *"Att skapa en plats – torpetableringar och de obesuttnas landskap"*, som kommer att syssla med frågor kring vem som valde platsen och livsrummet för torpare i Brönnestad sn i Skåne. Där finns spår av ca 100 torp, av olika typer, tanken är välja ut några av dem som specifika fallstudier. Några frågeställningar är: Vilka faktorer kan påverkat valet av plats - varför ligger torpen där de ligger? Skillnader i etableringsplats beroende på typ av torp/tid? Hur har man organiserat sin plats i förhållande till det omgivande landskapets element?

I ett projekt *"Biologiska kulturspår: Floran på kolbottnar och vid ödetorp"* lyfte Ove Eriksson, Stockholms universitet fram möjligheten att urskilja vegetationen på kolbottnar och kring ödetorp. Intressant är att de ytterligare spåren kring torpplatserna kan hjälpa till med förståelsen av brukandet av torpet. En fråga i projektet var hur snabbt floran kring ödetorp försvann. Detta undersöktes genom att man år 2019 återbesökte ett antal ödetorp, där man 1967 inventerat floran. 1967 hittades i snitt 4,5 arter per torp och 2019 hittades 2,5 arter. Då man undersökte växtligheten på kolbottnarna (50 stycken) och jämförde med kontroll yta, kunde man se att det på kolbottnarna fanns en högre artrikedom av kärlväxter på dem. Några arter som gynnades av kolbottnar var smultron, brakved, rönn och vår-

fryle, missgynnades gjordes däremot blåbär, lingon och ljung.

Johannes Edvardsson, Lunds universitet fortsatte med *"Gammalt vedmaterial i nytt ljus"* där han berättade om möjligheterna att studera till exempel klimatet och klimatförändringar i vedmaterial (dendroklimatologi) eftersom man till exempel kan se spår efterkraftig torka, nederbörd eller brand. Nu för tiden finns ganska långa årsserier, så man kommer långt bak i historien med hjälp av dateringarna ofta med en årlig precision. Exempel på saker som "ofta" dateras är byggnader, skeppsvrak, konst och träföremål. Syftet med projektet är att tillgängliggöra data från alla vetenskapligt analyserade artefakter,

konstruktioner och naturliga träföremål för internationell forskning. Allt skall tillgängliggöras i SEAD

Föredraget *"Dendrokronologiska studier av subfossila träd – rekonstruktioner av klimat- och miljöförändringar under bronsåldern"* av Johannes Edvardsson, Lunds universitet och Peter Skoglund, Linnéuniversitetet. Även här handlar det om dendrokronologiskt material, hur man genom att bygga på kronologier kan nå långt bak i tiden men det finns luckor att fylla i kologierna. Sätt att fylla dem är genom att få tag på trämaterial och stubbar som legat i till exempel mossar, svartek och i trämaterial från stockbåtar och andra fynd. Även här framhölls att man kan

De fyra studenterna från Uppsala, Emma Svensson, Ellen Ivarsson, Petter I Larsson och Saga Källgren arbetade alla med skogslämningar av olika slag och presenterade dem under postersessionen den 5 april. Foto: Karl-Johan Lindholm.

avläsa klimat och miljöförändringar som skett under till exempel bronsåldern. Johannes påminde om att bitar som man får över då man restaurerar gamla träbyggnader och gammalt trämaterial (även om det legat i mossar – eller kanske för att de legat i mossar) kan vara mycket värdefullt för dendrokronologisk forskningen.

Gert Magnusson, Jernkontoret, föreläste kring skogslandskapens historia i sitt föredrag *"De dokumenterade historiska skogslandskapen"*. Han talade bland annat om "atlas över Sveriges bergslag" som omfattar 24 band, ett för varje medeltida bergslag. Varje band presenterar alla registrerade fornlämningar och har genomgång av de historiska kartorna. Atlasen är ett försök att skapa en helhetsbild över varje bergslag. Han talade om att det fanns 12 000 gruvor i bergslagen, 760 registrerade medeltida hyttplatser och 7000 kända blästbruksplatser. Vidare nämnde han hur blästbruksprocessen gick till, om milkolning, gruvorna med sina särskilda pump och hisstekniker och hanteringen av malmen från gruvorna

Den otacksamma uppgiften att vara sist fick Andreas Henniuss, Upplands museet/Uppsala universitet som i sitt föredrag *"Outlanders?"* lyfte fram de områden som schablonmässigt tolkats som mer eller mindre outnyttjade områden både befolkningsmässigt och ur social status betydelse. Han tog även upp att utmarksexploateringen i stor skala inleddes tidigare än vad man tidigare trott. Detta var inte en anpassning till ett jordbrukssystem utan en resurskolonisation. Då man studerar inmark och utmark så kan man använda likartade förklaringsmodeller trots att de är olika delar av ett stort resursområde. Det fanns en storskalig produktion och handel med föremål och "bulk gods" redan före vikingatidens handelsplatser. Redan under mellersta järnåldern fanns det vidsträckta handelsnätverk. Utmarken är därmed en viktig nyckel för att förstå samhällsutvecklingen under perioden.

Reflektioner

Sammanfattningen av denna intensiva konferens är att det satsas en del på att använda AI som stöd för både skogsbruket och kulturmiljövården. Vilket kan underlätta eftersom skogsområdena är dåligt inventerade. Vi kommer inom några år se en mer utvecklad AI som kan "vaska" fram mer träffsäkrare "tips". Men frågan är, hur ska detta tipsskikt kontrolleras och vem ska bekosta detta stora arbete. Det finns enligt dessa föredrag ett stort behov av kulturmiljökompetens hos alla aktörerna, eftersom fältbesöken är centrala i verifieringen av dessa "tips". Därför är det bra att man börjar ta fram inventeringsutbildningar, de borde dock kallas inventeringsutbildningar, för landskapet innehåller mer än fornlämningar. Samtidigt kom det fram att det finns ett behov av att bygga på de informationsstrukturer som finns, en mer utvecklad skogsskötselplanen kan vara lösningen på detta. Stor del av industrihistorien är starkt kopplat till bruket av de då befintliga skogarna. Kunskapen kring dagens skogsområden innehåller av kulturlämningar, är behäftat med äldre "födomar" kring både nyttjandetid och funktionen. I vissa områden framstår dagens skogsområden som centralområden, medan dagens åkermarksområden var den dåtida expansionsytan. Att det finns mycket både känd och okänd historia inom dagens skogsmark, kan innebära möjlighet att bygga upp turismen och kan skapa ytterligare försörjningstillfällen. Dagarna lyfte fram fler hantverk som kan på ett eller annat sätt knytas till skogslandskapet, som inventare, kunskap om markanvändning och produktion med träden som råvara för andra produkter.

Granskning av Nordarkeologi i Norrbotten

Av Frida Palmbo, Norrbottens museum

Under 1940-1980-talet genomförde Riksantikvarieämbetet de s.k. sjöregleringsundersökningarna, med anledning av de planerade vattenkraftsutbyggnaderna runt om i Norrland.

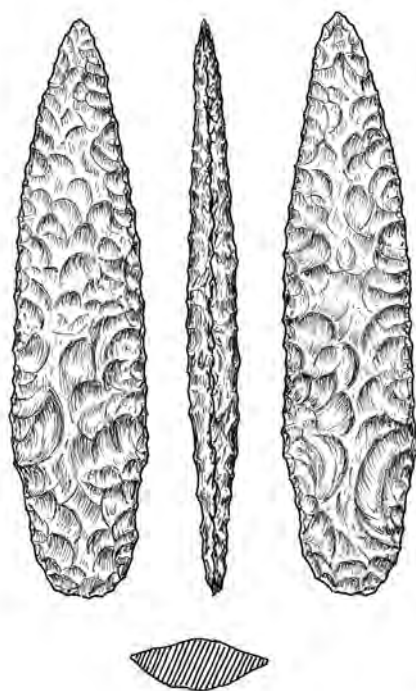
Arbetet startade 1942 i Jämtland efter kritik från länsantikvarien Eric Festin, som ansåg att utbyggnaden av vattenkraften i slutet av 1930-talet tog för liten hänsyn till kultur- och naturintressen. Denna kritik resulterade i att Indalsälvens Regleringsförening gick med på att bekosta arkeologiska undersökningar inom de områden som skulle beröras av planerade vattenkraftsåtgärder längs Lången och Hårkan, som är två av Indalsälvens viktigaste biflöden. Detta blev starten till Riksantikvarieämbetets sjöregleringsundersökningar, som kom att pågå fram till 1980-talet. Enskilda kraftföretag och regleringsföreningar tog efter exemplet med Indalsälven och i slutet av 1940-talet bestämde statliga Vattenfall att kulturhistoriska undersökningar skulle vara en självklar del av utredningsarbetet inför all kommande vattenkraftsutbyggnad (Biörnstad 2006:15).

Innan Riksantikvarieämbetets sjöregleringsundersökningar startade i Norrbotten, var kunskapen om vår förhistoria i detta område mycket begränsat. Vid denna tid hade varken kustområdet eller inlandet berörts av fornminnesinventeringen. Delar av Norrbotten inventerades mycket översiktligt mellan åren 1945-1951 och under 1970-talet. Det var däremot först i och med den nya ekonomiska kartläggningen, när Riksantikvarieämbetet inrättade ett regionkontor i Luleå 1984, som den moderna fornminnesinventeringen drog igång. Nu ökade kunskapen markant kring vilka lämningstyper som finns här uppe i norr, men än idag finns det ett stort invente-

ringsbehov då ungefär 50 % av Norrbottens yta inte har inventerats i modern tid (Jensen 1997, Liedgren & Hedman 2005).

Nordarkeologi – ett inventeringsprojekt mellan åren 1969-1983

1969 startade inventeringsprojektet Nordarkeologi (NA) i delar av Norrbotten och Västerbotten. Projektet som pågick fram till 1983, drevs av den arkeologiska institutionen vid Uppsala universitet, med Hans Christiansson som projektledare, och Herbert Wigenstam som platsledare för inventeringarna vid NA:s Arvidsjaurkontor. Samarbetspartners var Skellefteå museum, Norrbottens museum och kvartärgeologiska institutionen i Uppsala. NA startade dels

S.W.

Tuschteckning av kvartsitpilspets funnen vid Storavan i Arvidsjaur kommun. Illustration: Sixten Wigenstam.

på grund av att sjöregleringsundersökningarna bidragit till ett stort obearbetat material och att det fanns ett behov av att tidsbestämma boplatser och deras fyndmaterial, men också dels för att Wigenstam lade märke till att boplatismaterial eroderade fram på stränderna efter dämningen av Storavan i Arvidsjaurs kommun. Därför lades inom NA ett särskilt fokus på älvarna som berörts av vattenkraftregleringarna (Christiansson & Wigenstam 1980).

Vid inventeringarna inom Nordarkeologi registrerades omkring 3000 fornlämningar och kulturhistoriska lämningar i Norrbotten. Merparten av de personer som var med och inventerade var dock inte utbildade arkeologer, och det är oklart om någon form av granskning av utbildad arkeolog skedde i fält. I Norrbotten bedrevs NA-inventeringar framförallt i Arvidsjaurs kommun, men även Piteå, Arjeplogs och Älvsbyns kommuner berördes. Det var framförallt inventeringar som genomfördes, i huvudsak längs de dämda sjösystemen. Samtliga fynd som påträffades på boplatserna samlades in. Fynden togs tillvara då man tänkte att de annars skulle gå förlorade. Många lokaler återbesöktes flera gånger, för att se om nya fornlämningar eller fynd hade framkommit beroende på vattennivån i de dämda vattendragen och sjöarna. Vid varje nytt besök samlades mer fyndmaterial in, vilket bidrar till att många lokaler är mycket svåra att hitta igen idag, då de i princip är länsade på boplatsmaterial.

Fynden från Nordarkeologi

Norrbottens museum arbetar sedan några år tillbaka med att packa upp och katalogisera fyndmaterialet som samlades in under Nordarkeologiinventeringarna. Enbart vid inventeringarna kring Arvidsjaur samlades mellan 7000-8000 fynd in, och då ingår inte den enorma mängd avslag som också samlades in. Herbert Wigenstam registrerade fynd efter varje års inventering, men sedan dess har fynden legat nedpack-

En av lokalerna på Bergnäsholmen i Storavan, Arvidsjaurs kommun. På bilden syns Kjell Sundström (t v) och Stig Nilsson (t h).

Framroderad anläggning på Sandudden, Gullön i Storavan, Arvidsjaurs kommun.

ade i fyndpåsar i banankartonger. Nu ordnas äntligen materialet upp och blir tillgängligt.

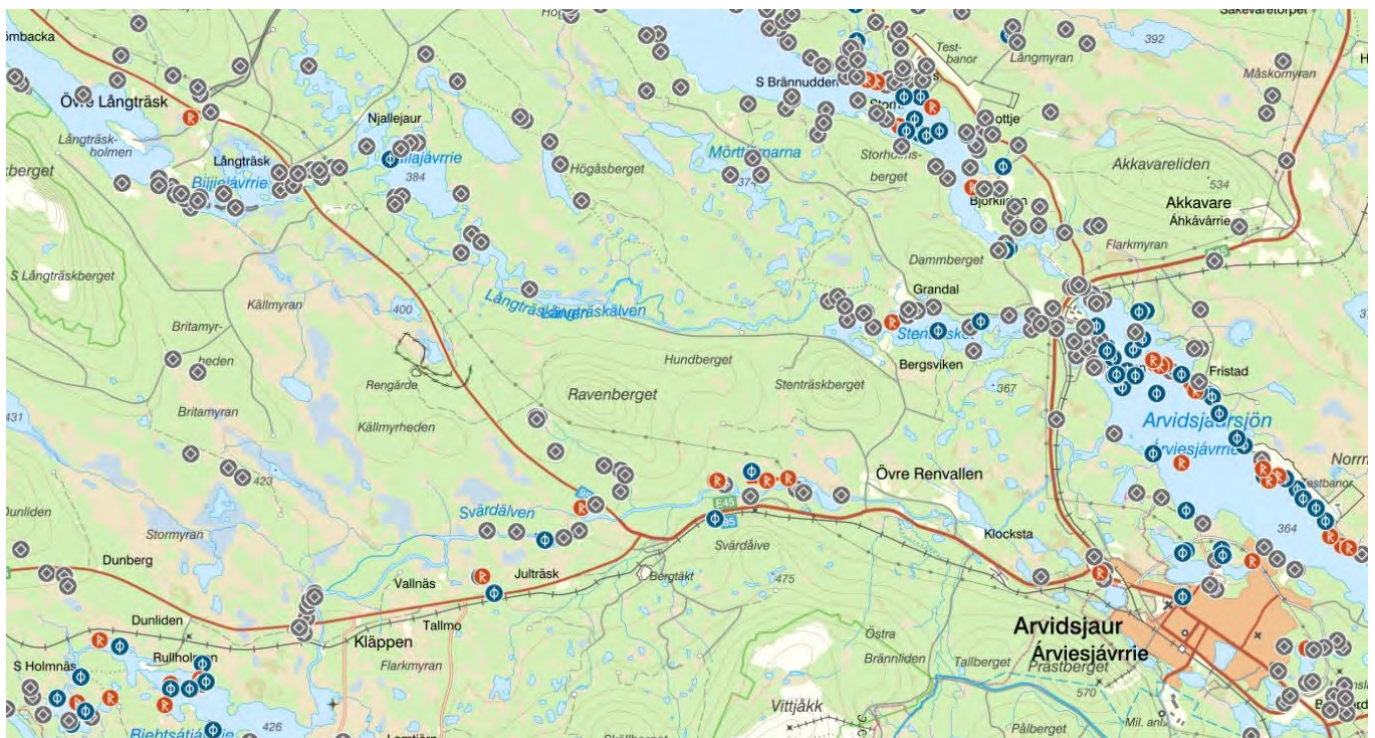
Nordarkeologilämningar – ett problem för skogsbruket

Norrbottens museum arbetar årligen med skogsärenden, och är behjälplig när skogsbolagen inte hittar igen fornlämningar inför kommande skogsbruksåtgärder, antingen i planeringsskedet eller inför avverkning. När det kommer önskemål från skogsbolagen i Arvidsjaur kommun rör dessa nästan alltid lämningar som registrerades inom Nordarkeologiprojektet. NA-lämningarna i Norrbotten har digitaliserats och förts in i Fornsök, men en stor del av dem saknar antikvarisk status och beskrivning. Det är oklart hur digitaliseringen av NA-lämningarna gjordes, då det vid jämförelser mellan Fornsök och dokumentationsmaterialet som finns från NA visar att dels långt ifrån alla lämningar har förts in i Fornsök. Dels har också en del lämningar prickats in väldigt fel, ibland med en fel-

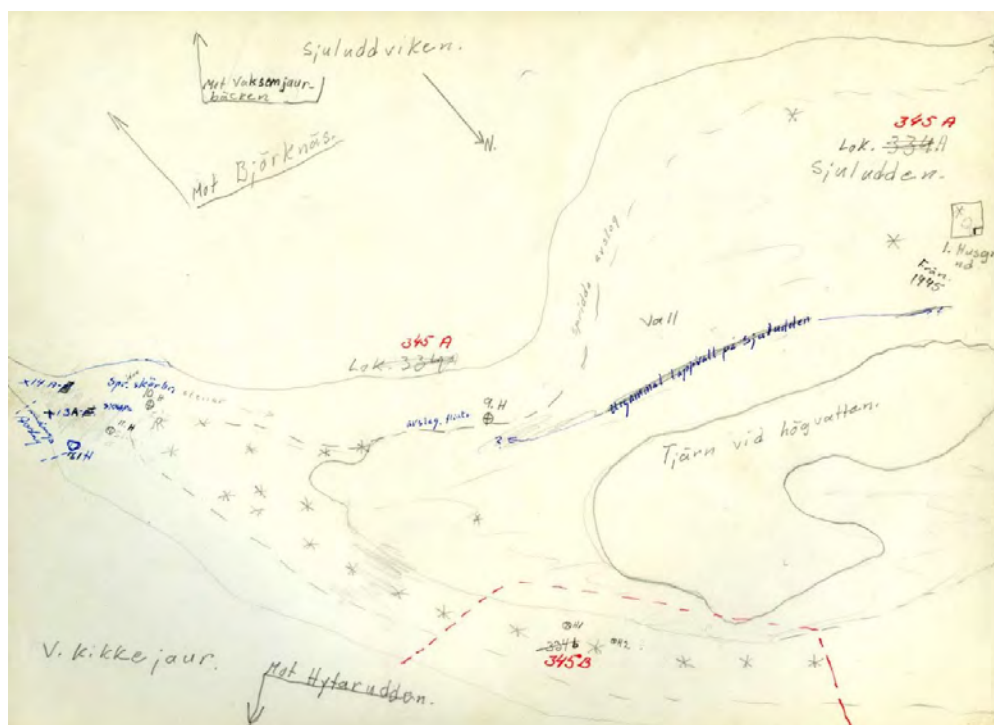
marginal på en eller flera kilometer! Det bidrar till att lämningarna idag är mycket svåra att hitta igen, och det är därmed ett problem att skydda dem i det pågående skogsbruket.

Norrbottens museum ansökte därför om och fick beviljat medel från Länsstyrelsens kulturmiljövårdsanslag, s.k. 7:2-medel, till att påbörja ett projekt där Nordarkeologilämningar granskas i fält. Projektet är tänkt att pågå under en flerårsperiod, i och med att det rör sig om en enorm mängd med lämningar. NA-granskningen påbörjades hösten 2020 och fortsatte hösten 2021 (Palmbo 2020, 2021). Ambitionen var att fortsätta granskningen även i år, men på grund av andra åtaganden så tar vi tyvärr en paus i granskningen i år. Vi har däremot för avsikt att söka 7:2-medel för fortsatt granskning under 2023.

I förberedelsearbetet har ett digitalt underlag över områden där skogsbruk är planerat att genomföras inom de närmaste åren erhållits från Arvidsjaur Allmänningsskogar och SCA. Det

Kartutsnitt från Fornsök. De gråmarkerade lämningarna saknar antikvarisk status. I princip alla dessa lämningar registrerades vid inventeringarna inom Nordarkeologiprojektet.

Som en del i NA-dokumentationen upprättades ofta handritade kartor över de lokaler som registrerades. Exemplet ovan visar en del av Sjuludden i Västra Kikkejaure, Arvidsjaurs kommun. De handritade kartorna har i många fall varit till god hjälp vid vår granskning av NA-lämningar, då det blir extra tydligt hur lämningarna ligger i förhållande till varandra och omgivande terräng.

digitala underlaget har jämförts både med inprickningar i Fornsök och originalkartor med inprickningar från NA-inventeringarna, för att välja ut lämpliga områden att granska i fält. Som en del i förberedelsearbetet har också NA-beskrivningar och handritade kartor över NA-lokalerna kopierats upp, för att kunna identifiera rätt lämningar i fält (Palmbo 2020, 2021).

Vid NA-inventeringarna beskrevs både fornlämningar och kulturhistoriska lämningar under ett och samma NA-nummer. Avstånden mellan ingående objekt kan variera mellan några meter till över 100 m. Riktningarna mellan ingående lämningar är angivna i gon (grader om norr), då man vid NA-inventeringarna använde sig av en 400-gradig kompass. Ibland har vi inte lyckats hitta igen lämningar i förhållande till de riktningar och avstånd som anges i NA-beskrivningarna, men i bästa fall går de att hitta igen om man stegar åt totalt motsatt riktning. Det har nämligen visat sig att de äldsta gonkompasserna hade gradskivan motsols, och det framgår naturligtvis inte i NA-dokumentationen vilken typ av kompass man använde sig av vid inventeringarna. Vid NA-inventeringarna användes dessutom ofta Generalstabskartan i skala 1:100 000 som underlagskarta, och läget för en

lokal anges i förhållande till utskrivna platsnamn på kartan, som exempelvis för NA 345 som är belägen 1,5 mm NNÖ om *n* i Sjuludden. Sammantaget inte de bästa förutsättningarna för att inprickningarna i Fornsök är helt korrekta...

Vid 2020 års granskning granskades 74 lämningar, varav 52 var registrerade och 22 blev nyregistreringar. Av nyregistreringarna hade 8 lämningar sedan tidigare ingått i större ytor av boplatregistreringar som omfattade både områden med härdar med stenskoningar och förhistoriskt boplatmaterial i en och samma yta. Vid kvalitetsgranskningen i fält har därför dessa områden separerats och registrerats utifrån dagens riktlinjer. Majoriteten av lämningarna som har kvalitetsgranskats utgörs av härdar och visten, men även fångstgropar, en gårdstomt, husgrunder, boplatser, fyndplatser, flottningslämningar m.m. har granskats (Palmbo 2020).

Vid 2021 års granskning återbesöktes 30 lämningar som sedan tidigare var registrerade i Fornsök. Därtill registrerades 36 nya lämningar, då ett flertal av de NA-lämningar vi granskade inte hade förts in i Fornsök sedan tidigare. Även vid förra årets granskning utgjordes majoriteten av lämningarna av härdar, men även visten, boplatser, brytningsytor, en kavelbro, husgrun-

der, skogsbrukslämningar och ristningar i träd registrerades (Palmbo 2021).

Granskningen av Nordarkeologilämningar känns som en värdefull insats, även om arbetet kan liknas vid en droppe i havet. Det rör sig om ett mycket stort antal lämningar, och vi har bara möjlighet att granska en bråkdel av dem under varje års fältsäsong. Granskningen och kvalitets-säkringen av NA-lämningar ger i alla fall en möjlighet till att arbeta förebyggande och att minimera risken att lämningarna tar skada vid kommande skogsbruksåtgärder. Så länge markberedning sker riskerar stora delar av vårt gemensamma kulturarv att ta stor skada, så vi behöver hjälpas åt för att kunna bevara våra forn-lämningar och kulturhistoriska lämningar för framtida generationer.

<https://www.norrbottensmuseum.se/>

<https://kulturmiljonorrboten.com/>

*Barktäkten blev en bonusregistrering, då den påträffades på väg från några NA-lämningar som granskats i närheten. Foto: Frida Palmbo
© Norrbottens museum.*

Många av härdarna är helt överväxta, men är i bästa fall synliga som en svag förhöjning under mossan. På bilden syns hunden Aaro. Sonden står mitt i härden. Foto: Frida Palmbo © Norrbottens museum.

Rester av en sentida kåta på Sjuludden i Västra Kikkejaure, Arvidsjaurs kommun. I bild syns arkeologerna Frida Palmbo och Hanna Larsson. Foto: Dorthe Boysen Pedersen © Norrbottens museum.

Referenser

Biörnstad, Margareta (2006). *Kulturminnesvård och vattenkraft 1942-1980: en studie med utgångspunkt från Riksantikvarieämbetets sjöregleringsundersökningar*.

Christiansson, Hans & Wigenstam, Herbert (1980). Nordarkeologiprojektets Arvidsjaursinventering. *Fornvännen*, 75. 1980:163-169.

Jensen, Ronnie (red) (1997). *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet.

Liedgren, Lars & Hedman, Sven-Donald (2005). *Utvärdering av fornminnesinventeringen, 1984-2002 och projektet Skog och Historia, 2000-*

2004, i Norrbotten: med exempel på tillämpningar av det digitala registret och framtida inriktningar. Silvermuseet, Rapport 43. Arjeplog.

Palmbo, Frida (2020). *Granskning av NA 2020. Arkeologisk granskning av NA-lämningar och Norrbottens museums äldre tips i Arvidsjaurs kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län, år 2020*. Rapport 2020:15, Arkeologi. Norrbottens museum, dnr 197-2019.

Palmbo, Frida (2021). *Granskning av NA 2021. Arkeologisk granskning av Nordarkeologilämningar i Arvidsjaurs kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län, år 2021*. Rapport 2021:15, Arkeologi. Norrbottens museum, dnr 252-2020.

På spaning efter Brommas historia

Anmälan av Jutta Waller, Fil Dr

PÅ SPANING EFTER BROMMAS HISTORIA är titeln på en nyutkommen bok av Nils Ringstedt, tryckår 2021. Vinghästens förlag.

Undertiteln lyder "Människor och bebyggelse under 5000 år". Det är en gedigen volym med 327 sidor som bygger på författarens omfattande och lika gedigna fältarbete i Stockholms förort BROMMA.

Det "...är en sammanhängande berättelse om de fem tusen år som bär spår av mänskliga aktiviteter i Bromma. Författaren har bokstavligt talat inventerat varje kvadratmeter av Bromma under de senaste tjugo åren" är ett citat från bokens inre omslag. Författararbetet återspeglar alltså även ett livsverk i fält. Tidigare utgiven litteratur, där Bromma ingår, finns också återgiven.

Boken är rikt illustrerad. Den är indelad i sju kapitel varav det sjunde kapitlet utgör en välgörande och tydlig sammanfattning "5000 år på 30 minuter". Därtill kommer 5 bilagor, litteraturförteckning, fotnoter och avslutningsvis ett tack från bokförlaget Vinghästen genom Christian Reimers.

Det gedigna arbetet är presenterat i ett tilltalande format med en likaså tilltalande layout. Sidornas numrering kunde dock vara tydligare. Den svaga och lilla stilen gör siffrorna svåra att läsa där de sitter på ett udda ställe av sidan. Bilderna är av god kvalitet.

De sex huvudkapitlen är indelade efter följande tidsepoker: Stenålder, Bronsålder, Äldre järnålder, Yngre järnålder, Medeltid och Nyare tid. De olika kapitlens längd motsvarar bebyggelsens framväxt och blir mer omfattande ju yngre tid de återspeglar.

De fem bilagorna omfattar respektive historiska och sentida ristningar, historiska och sentida myntfynd, byarnas och gårdarnas namn, Sveriges regenter och därtill ordförklaringar.

Från Stenåldern vittnar spridda stenyxor om spår av mänskligt besök och närvaro. Landhöjningen är också genomgående en viktig del i författarens bedömning av föremålens tidsbestämning. Brommalandet bestod ju tidigast av öar i en öppen havsvik.

Under Bronsåldern finns spår av bebyggelsen vilket framför allt bronsyxor och gravar som rösen vittnar om. Andra lämningar som kan föras till denna period är hägnader/vallanläggningar och stenar med skålgropar. Yxor av brons vittnar om kontakter med omvärlden, varifrån metallen förts.

Under Äldre järnålder ökar landmassan, som frigörs genom landhöjningen, vilket ger möjlighet till bosättningar. Författaren markerar 2 möjliga gårdar. Till denna tid förs fyndet av en brakteat, Ulvsundabrakteaten, som genom sin storlek och sitt välbevarade skick, är berömd. Dess datering är tidigare omdiskuterad och har då bedömts vara senare.

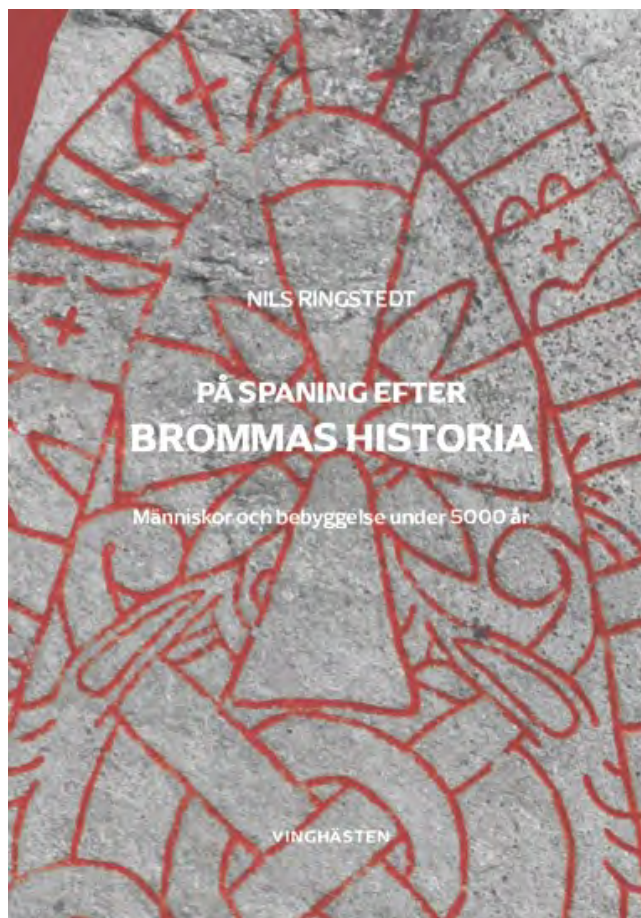
Under Yngre järnålder växer bebyggelsen betydligt och nu kan 15 gårdar identifieras. Den södra delen var bergig och obrukbar medan den bättre odlingsbara marken fanns i den norra delen. Endast en gård, Ålsten, är belägen i den södra delen. Runristningarna härrör från denna tid där fem är avbildade liksom en bildristning.

Bebyggelsen visar kontinuitet in under Medeltiden. Fjorton byar/gårdar omnämns nu skriftligen i Bromma. Nu börjar också kyrkor byggas. Den äldsta delen av Bromma kyrka, som är en del av den tidigare rundkyrkan, anses härröra från 1168.

Under nyare tid skildras den fortsatta bebyggelseutvecklingen. Nu till kommer nya typer av bebyggelse som torp, säterier och slott. De senare är tre till antalet, Stora Ängby, Ulvsunda slott och Åkeshovs slott. Befolkningsutvecklingen från 1550 – 2020 redovisas även i kapitlet liksom Brommas 25 stadsdelar (= kommunedelar?).

Varje avsnitt av tidsperioderna bronsålder – medeltid avslutas med några sidor rörande ”omvärldskontakter”. Under kapitlet Järnåldern hade det legat nära till hands att omnämna de omfattande utgrävningarna på Lovö som bedrivits av Stockholms Universitet och som pågått i 50 år. Lovö gränsar direkt till Bromma och har en bebyggelseutveckling som skett i en obruten följd under järnåldern parallellt med Bromma.

I stället har författaren valt att ägna några sidor åt det mer avlägsna Helgö, vilket känns ovidkommande. Avsnittet stör den i övrigt väl sammanhållna helheten. Dessutom förekommer flera felaktigheter, samt några ogrundade teorier. - På sid 78 nämns ”folkungatid”, en period som inte hör hemma i förhistorien under järnåldern. - Utgrävningarna på Helgö pågick till 1979, inte till 1970 som anges (med fel hänvisning). - Författaren hänvisar till en teori om ”kristen kultutövning” (vad det nu är?). För detta saknas belägg på Helgö. Tvärtom, de förhistoriska religiösa ceremonierna upphörde i och med kristendomens införande. - I bildtexten till Buddastatyetten, som tillverkats under 500-talet, står att den skulle ha förts till Helgö under vikingatid. För detta saknas också helt belägg. - Varför dessutom påstå att statyetten ”hade förlorat sin mystiska kraft och sin religiösa betydelse när den bortfördes från sitt ursprung i Norra Indien/Pakistan” ? Det var väl just på grund av sin religiösa kraft som den var ett begärligt objekt? - (Apropå förlorad religiös kraft kan, som kuriositet nämnas, att två munkar nyligen har besökt SHM för att tillbe den lilla statyetten!)

På spaning efter Brommas historia. Människor och bebyggelse under 5000 år.

Författad av Nils Ringstedt.

Utgiven: 2022.01.14.

Utgivare: AB Vinghästen

2001 brändes 1300-talskyrkan i Södra Råda ned, men redan dagen därpå beslutades att den skulle rekonstrueras. Efter arkeologiska undersökningar och dokumentationsprojekt genomfördes det 14 år långa rekonstruktionsprojektet som nu är klart. Foto: Mattias Hallgren.

Invigning av Södra Råda rekonstruerade träkyrka

Anmälan av Jhonny Therus

Fram till 2001 stod i Södra Råda, i gränstrakterna mellan Västergötland och Värmland, en av Sveriges mest intressanta medeltida träkyrkor.

Den 11 november samma år brändes den dock ned i ett pyromandåd. Trots att kyrkan kan sägas vara oersättlig har det efterföljande arbetet resulterat i spännande forskningsresultat. Kyrkan, vars timmer enligt dendrokronologiska analyser fälldes mellan ca 1302-1309, var känd dels för sitt mästerliga timmermansarbetet, bl.a. med ett invändigt treklövervalv, och de franskgotiska

kormålningarna från 1323 med influenser från samtida franskt bokmåleri och mästern Amunds tak- och långhus-målningar från 1494.

De historiska omständigheterna kring den gamla kyrkan i Södra Råda kyrka är fortfarande oklara. Vi vet t.ex. inte vem som lät bygga timmerkyrkan i bygden mellan Västergötland och Värmland. Efter branden visade dock arkeologiska utgrävningar att den föregåtts av en ca mindre stavkyrka, sannolikt ett kapell, med långhus och kor mellan jordgrävda stolpar som byggts under 1100-talets mitt (Wallebom & Edlund 2006; Knabe 2009).

Kyrkan hade sedan 1860-talet varit, först i Viterhetsakademiens sedan Riksantikvarieämbetets förvaltning. Redan dagen efter pyromandådet slogs det fast att kyrkan skulle rekonstrueras som ett forskningsprojekt för att nå mer kunskap om medeltidens byggnadsteknik och materialhantering. Rekonstruktionsarbetet har pågått i 14 år, mellan 2007 och 2021. Mellan 2007-2011 som Södra Råda projektet och därefter av den ideella föreningen Södra Råda akademien. I själva arbetet har bl.a. Hantverkslaboratoriet, ett nationellt centrum för kulturmiljövårdens hantverk, knutet till Göteborgs universitet, varit engagerat.

Rekonstruktionsarbetet har resulterat i en stor kunskapsuppbyggnad samtidigt som hantverkare med sin expertkunskap i samverkan med museum och svenska kyrkan inlett flera s.k. stiftsprojekt som i sin tur ökat kännedomen om det medeltida kulturarv som fortfarande finns bevarat i många av kyrkans byggnader.

Den 4-6 juni sker den officiella invigningen av den rekonstruerade timmerkyrkan i Södra Råda med start kl 13.00 varje dag.

Mer information om kyrkan, rekonstruktionsprojektet och schema för invigningsaktiviteterna finns här: <https://sodrarada.se/>

Rapporter från Södra råda-projektet finns även här: <https://www.gu.se/forskning/sodra-rada-gamla-kyrka-0>

Litteratur

Wallebom, U. & Edlund, M. 2006. *Södra Råda gamla kyrkplats år 2004*. Värmland, Södra Råda socken, RAÄ 19. UV Bergslagen, Rapport 2005: 8. Arkeologisk forskningsundersökning.

Knabe, E. (red). 2009. *Arkeologi i Södra Råda*, Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Vy över det rekonstruerade treklövervalvet i timmerkyrkan i Södra Råda, så som det bör ha sett ut när den ursprungliga kyrkan var nybyggd. Foto: Bengt Bygdén

SAVE THE DATE / CALL OF PAPERS

Maritimhistorisk konferens 8–9 oktober 2022 i Luleå

Bottnisk kontakt XXI

Från vatten till land – från land till vatten

Om färdvägar med båt över land

Konferensen *Bottnisk kontakt* har denna gång temat *Från vatten till land – från land till vatten. Om färdvägar med båt över land*, med syfte att samla intressanta föredrag med koppling till färdvägar, kommunikationer, resande och transporter under förhistorisk och historisk tid. Både föredrag och abstract kan anknyta till temat på en allmän nivå, eller fungera som ett ”meddelande” från ett aktuellt projekt.

Denna inbjudan skickas både till potentiella föredragshållare samt som en allmän inbjudan till alla som är intresserade.

Call for Papers

Välkommen att delta i konferensen och anmäla ett föredrag.

Anmälan om föredrag, innehåll:

- rubrik på föredraget
- en kort beskrivning av innehållet
- bifoga ett abstract om max 2500 tecken inklusive mellanslag (se bifogad mall)

Skicka abstract som e-postbilaga i doc-, docx- eller pdf-format senast 2022-05-01 till kontaktperson för konferensen, Nils Harnesk: nils.harnesk@norrbotten.se

De föredragshållare som väljs ut förväntas även skriva en artikel till konferensrapporten, som ges ut om planerade resurser erhålls. Konferensens kontaktperson återkopplar då med en separat tidsplan, när konferensen är genomförd.

Vi följer den etablerade traditionen att arvoden och övriga bidrag inte utgår till föredragshållarna och artikelskribenterna.

Anmälan

Sista anmälningsdag är 2022-09-04.

Detta CfP skickas till potentiella föredragshållare, samt som en allmän inbjudan till alla som är intresserade. Vidarebefordra gärna inom ditt nätverk.

[Anmälan via denna länk](#)

Varmt välkommen till Luleå!

Ekonomisk insamling för att rädda Ukrainas kulturarv

Stiftelsen Nordiska museet har startat en fond för ekonomisk hjälp för att rädda Ukrainas kulturarv. Det pågående kriget hotar museer, samlingar och kulturhistoriska platser i Ukraina. Viktiga delar av det ukrainska kulturarvet riskerar att skadas och försvinna.

Stiftelsen Nordiska museet har därför startat en fond för insamling av ekonomisk hjälp i Sverige och Norden för att rädda Ukrainas kulturarv. Insamlingens syfte är i första hand att ge ekonomiskt stöd till **Nationalmuseet för Ukrainas historia** i Kiev. Stödet ska bidra till arbetet med att återuppbygga museet så fort det är möjligt och att säkerställa samlingarna. I ett nästa steg kan även fler museer komma på tal.

Bidra till insamlingen

Insamlingen riktas till både institutioner och privatpersoner och sker på:

- **Bankgiro: 5475-9758**
- **Swish: 1236280424**
- **Märkes: Insamling till Ukraina**

Insamlingen sker i nära dialog med Riksantikvarieämbetet, centralmuseerna och museer i Sverige och Norden. Nordiska museet kommer att administrera insamlingen i nära samarbete med Riksantikvarieämbetet och nordiska museikollegor.

Mer information hittas på Nordiska museets hemsida: [Ekonomisk insamling för att rädda Ukrainas kulturarv | Nordiska museet](#)

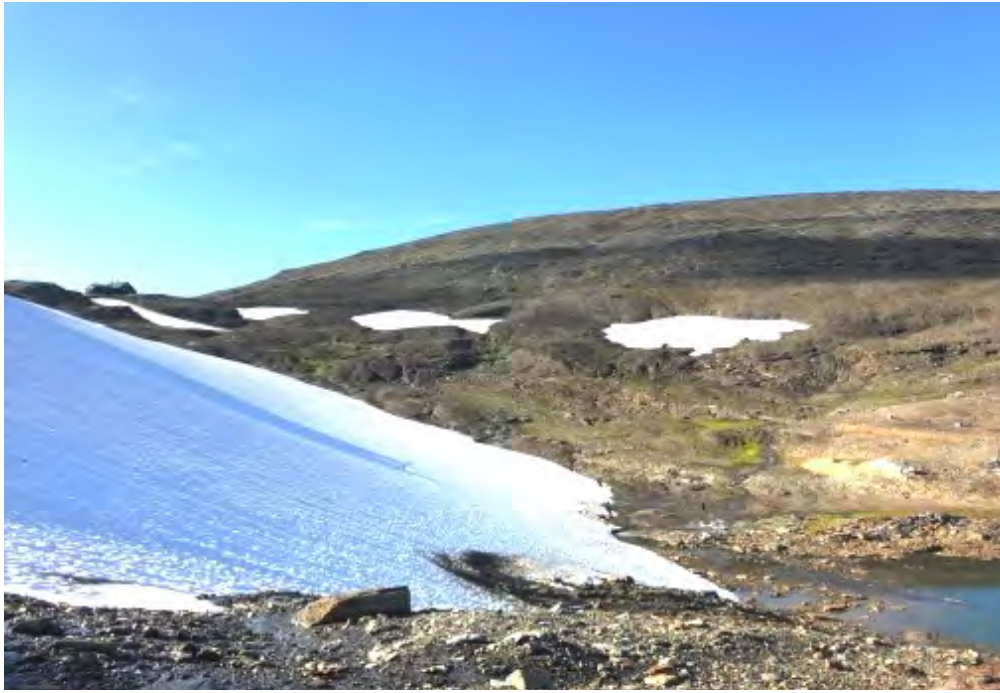

Foto: Markus Fjellström

Årets årsmötesföreläsning:

GLAS - Glaciärrarkeologi i Sápmi

Kerstin Lidén, Arkeologiska forskningslaboratoriet

Årets föreläsare på Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte är Kerstin Lidén, som skall presentera GLAS, programmet Glaciärrarkeologi i Sápmi.

Abstract

När Inlandsisen släppte sitt grepp om de arktiska landområdena så togs de i besittning av djurliv och jägarfolk från olika håll. Under kallperioder sedan dess har många bo- och jaktplatser täckts av mindre snö- och isfält som idag håller på att smälta bort och forntida artefakter smälter fram. Våra norska kollegor genomför sedan lång tid systematiska inventeringar i de norska fjällen, något som resulterat i fantastiska fynd. I ett samarbete mellan arkeologer och glaciologer så under söks nu olika platser på den svenska sidan av den skandinaviska fjällkedjan i hopp om att finna ledtrådar till vilka människorna var och vilka klimathändelser som har förändrat deras livsmönster. Jag kommer att presentera ämnet, samt tala om de inventeringar som genomförts i Sverige under de senaste åren.

VÄLKOMNA TILL Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 2022

Plats: Arkeologerna, Statens historiska museer, Kvarnbygatan 12, 431 34 Mölndal

Zoom: <https://us02web.zoom.us/j/82448672715?pwd=emFkVWFJaXFUNm1VMDBzenpwOEx0UT09>

Tid: Onsdag 18 maj, kl. 18.30- ca 20.15.

18:30 - 19:15. Föreläsning: Kerstin Lidén, Arkeologiska forskningslaboratoriet
GLAS - Glaciärarkeologi i Sápmi.

19.15 – 19.45. Utdelning av Den gyllene skärsleven till 2021 bästa arkeologiska rapport.

19:45 – ca 20.15. Årsmöte.

Dagordning för årsmötet:

- § 1. Mötets öppnande.
- § 2. Fråga om mötets behöriga utlysande.
- § 3. Fastställande av dagordning.
- § 4. Val av mötesordförande, mötessekreterare samt två justeringsmän tillika rösträknare.
- § 5. Upprättande och justering av röstlängd.
- § 6. Behandling av förvaltningsberättelse och revisionsberättelse.
- § 7. Frågan om ansvarsfrihet för styrelsen.
- § 8. Val av styrelseordförande.
- § 9. Val av övriga styrelseledamöter och suppleanter.
- § 10. Val av revisorer och suppleanter.
- § 11. Fastställande av eventuella avgifter.
- § 12. Val av valberedning.
- § 13. Ärenden väckta av styrelsen eller ledamöter.
- § 14. Övriga frågor.

I enlighet med stadgarna ska förslag som ledamot vill ha behandlat lämnas till styrelsen senast två veckor före årsmötet. Har du förslag, kontakta ordföranden:

Mikael Eboskog
Bohusläns museum
Box 403 451 19
Uddevalla
E-post: mikael.eboskog@bohuslansmuseum.se

Nästa nummer av Gjallarhornet!

Deadline för nästa Gjallarhornet är den **20/6** Vi välkomnar gärna bidrag från våra medlemmar! De skickas till Per Nilsson med e-post: per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se eller Jhonny Therus med e-post: jhonny.therus@kalmarlansmuseum.se. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Senaste numret liksom äldre årgångar finns också för nedladdning på Samfundets hemsida:

<http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

OBS! Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress eller postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till info@arkeologiskasamfundet.se

Vill du bli ledamot i Svenska Arkeologiska Samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter? Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, studerar på avancerad nivå eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är sedan en tid tillbaka 200 kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till möten, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:

Kontonummer: Plusgiro 351210-0

Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet. På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post.